

Als je ver weg woont...

CASUS Nina Conkova

In het recente verleden floreerde het dorp Bania, met als belangrijkste trekpleister de thermale bronnen. Nu is het verlaten. Het is slechts één van de vele Bulgarse dorpen waar de bevolking afneemt en vergrijsst. Ouderen hebben er niets anders dan hun burens en de prachtige natuurlijke omgeving.

Bulgarije bevindt zich in een demografische crisis. Vooral in landelijke regio's heeft het land te maken met bevolkingsdaling en vergrijzing. In 2008 werd Bulgarije door het 'Population Reference Bureau' van de Verenigde Naties genoemd als het land dat wereldwijd de sterkste bevolkingsdaling kende. Twee jaar later stond het land ook op de zevende plaats met betrekking tot de vergrijzing wereldwijd. Zuidwest Bulgarije, met daarin de hoofdstad Sofia, is de enige regio met bevolkingsgroei, veroorzaakt door een positief migratiesaldo. De vijf overige regio's van het land kampen met bevolkingsdaling, oftewel krimp. Grotendeels wordt dit veroorzaakt door een hoger sterftecijfer dan het geboortecijfer. Hiernaast speelt de negatieve migratiebalans van zowel binnen- als buitenlandse migratie een rol, zij het in mindere mate. Deze gegevens zijn veelzeggend, maar om te begrijpen wat de gevolgen hiervan zijn is kwalitatief onderzoek nodig. In Bania, Bulgarije zijn deze gevolgen onderdeel van het dagelijks leven.

Op het platteland

Zuid-centraal Bulgarije is een regio waar alle voorwaarden voor een verdere versterking van bevolkingskrimp aanwezig zijn. Het gebied heeft de op twee na hoogste natuurlijke bevolkingsdaling van het land (er overlijden meer mensen dan dat er geboren worden), een negatief binnenlands migratiesaldo (meer binnenlandse emigranten dan immigranten) en het hoogste aantal emigranten (inwoners die verhuizen naar andere landen). Bevolkingsprognoses uit 2008 laten zien dat deze regio te maken heeft met de op één na hoogste bevolkingskrimp van Bulgarije in de periode 2008-2030.

Bania is een dorp gelegen in een vallei aan de voet van de Sredna Gora, 40 kilometer van de districtshoofdstad Pazardzhik. Vanwege de kopererts in de bodem staat het gebied bekend om haar mijnen. Hiernaast wordt de omgeving gekenmerkt door thermale bronnen, waaraan een helende werking wordt toegedicht. Drie recreatieve en medische voorzieningen, die na 1990 werden geprivatiseerd en uiteindelijk hun deuren moesten sluiten, zorgden ervoor dat Bania in het verleden bekend stond als de perfecte plaats voor revalidatie en medische behandeling. Tegenwoordig tekenen echter de economische achteruitgang en beperkte werkgelegenheid het dorp. Samen met de verslechterende demografische situatie resulteert dit in een snel krimpende en vergrijzende bevolking (zie tabel).

Ruïnes, verveling en sociaal isolement

Niet alleen de cijfers zeggen veel over het proces van bevolkingskrimp en vergrijzing dat Bania doormaakt, de inwoners van het dorp doen dat ook. Één van de bewoners, een man van 48, legt uit: "Het dorp is gehalveerd [...] Er zijn bijna geen mensen meer. We zijn nog maar met een paar mensen over. De jongeren hebben al zich verspreid over de wereld. Momenteel is er geen [bevolkings]groei, er zijn nauwelijks kinderen hier." De vergrijzing, die wordt gezien als zowel oorzaak als

Jaar	Bevolking	Aandeel < 14 jaar	Aandeel > 65 jaar
1992	1171	11,5%	38%
2011	705	7,9%	62%
Verandering	-40%	-31%	+39%

Demografische cijfers over Bania tonen een sterk dalende bevolking, terwijl de samenstelling van de resterende bevolking steeds schever wordt: minder jongeren en meer ouderen. Bron: Nationaal Statistisch Instituut Bulgarije

Gemiddelde verandering van de totale bevolking per regio tussen 2003 en 2007 (in duizenden inwoners) en de ligging van Bania. Bron: Eurostat, bewerking CRIG

gevolg van bevolkingskrimp, wordt duidelijk ervaren door de inwoners van Bania. In interviews met bewoners werd vergrijzing omschreven als een concentratie van ouderen in het algemeen en van oude weduwes in het bijzonder. Een oude man die zijn hele leven in Bania had gewoond, omschreef dit als volgt: *“Als je op straat loopt, kom je alleen oude vrouwen tegen, grootmoeders met een wandelstok.”*

In Bania is geen lol, vermaak, spanning of levendigheid

De daling van inwoners en vooral het ontbreken van kinderen hebben geleid tot het sluiten van scholen, de bioscoop, de apotheek, de discotheek en vele winkels. Deze sluitingen hebben op hun beurt, samen met het gebrek aan werkgelegenheid, weer geleid tot de perceptie dat het dorpsleven saai en moeilijk is. De jongere respondenten gaven bijvoorbeeld aan moeilijkheden te ondervinden met het reizen naar school en werk, omdat het openbaar vervoer onregelmatig en ontoereikend is. Door het ontbreken van adequaat openbaar vervoer hebben bewoners gevoelens van sociaal isolement, die zij verwoordden in uitspraken als *“er is geen verbinding met de stad”* en *“het dorp ligt op de rand van de landkaart”*. Oudere respondenten vinden het leven in het dorp ook moeilijk door de lage kwaliteit van de gezondheidszorg. Er is in Bania één huisarts, die van buiten het dorp komt. Bewoners vinden het een onaardige, hardhandige man, terwijl een dokter voorkomend zou moeten zijn en zieke mensen moed moet geven. Het gevoel van saaiheid en verveling wordt voornamelijk en veel sterker uitgesproken door de jongere bewoners. Ze verzochten dat in Bania geen lol, vermaak, spanning of levendigheid te vinden is. Niet alleen voorzieningen zijn gesloten, maar ook het openbaar vervoer is gereduceerd, sociale netwerken zijn verbroken en het landschap is verlaten. Publieke gebouwen zijn nu ruïnes, emigranten hebben hun huizen afgesloten en straten zijn overwoekerd met gras en struiken.

Vergrijzing door de ogen van bewoners

Evenals in andere Centraal- en Oost-Europese landen is vergrijzing in Bulgarije, zowel op demografisch als sociaal vlak, een groter probleem dan in oudere lidstaten van de Europese Unie. De sterke verwevenheid van dit probleem met de moeilijke transitie naar een markteconomie is één van de oorzaken hiervan. De economische en sociale opleving hebben bijgedragen aan lage vruchtbaarheidscijfers en hoge emigratie, waardoor de vergrijzing van de bevolking versterkt werd. Hiernaast heeft het wegvallen van voorzieningen die het welzijn van ouderen moesten garanderen geleid tot problemen, zoals armoede, sociale uitsluiting en slechte gezondheid. Daarbij is de gemiddelde levensverwachting in Bulgarije het laagste binnen de Europese Unie, maar het aandeel vijftenzestigplussers is één van de hoogste (vooral veroorzaakt door de emigratie van jongeren en werkenden). Er wordt daarom ook wel gesproken over een bevolking die vergrijsd zonder ouder te worden.

Al deze problemen worden bevestigd door de inwoners van Bania, die het ouder worden omschrijven als moeilijk en iets negatiefs. Een

Een leegstaand schoolgebouw in Bania. Foto: Nina Conkova

De belangrijkste bushalte (links) en een vervallen huis (rechts) volgeplakt met overlijdensberichten. Foto's: Nina Conkova

79-jarige man zei: "Ouder worden is iets negatiefs. Ik las in de krant van vandaag dat oud zijn een ziekte is. Maar...dat is het ook...een dodelijke ziekte". De dood is een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven van de inwoners van Bania. Er is een algemeen gevoel dat de ouderen bij bosjes sterven. Gedurende de afgelopen periode heeft dit geleid tot een transformatie van de begraafplaats tot 'de grootste wijk van het dorp'. De dood wordt daarnaast nog eens extra zichtbaar door de vele overlijdensberichten die worden opgehangen langs de straten. De inwoners zeggen deze regelmatig te lezen, zodat ze bij blijven met het laatste dorpsnieuws.

Het afgenomen inwonertal door emigratie en de dood van familieleden en vrienden heeft ertoe geleid dat bewoners sociale problemen ervaren, zoals een gebrek aan sociale activiteiten en eenzaamheid. In Bania is er veel minder interactie tussen mensen dan in Bulgaarse steden. Inwoners van Bania ontmoeten gemiddeld ongeveer vier mensen per dag tegenover vijf tot zeven mensen per dag elders. Dit is vooral het geval gedurende de winter, wanneer degenen die slechts tijdelijk in het dorp wonen terugkeren naar de stad. Eenzaamheid wordt in veel Bulgaarse dorpen normaal gevonden en wordt ook op een veel jongere leeftijd ervaren dan in de steden, omdat kinderen al geruime tijd het dorp en soms zelfs het land hebben verlaten. De verhalen van de inwoners van Bania zijn daar geen uitzondering op. Een 75-jarige man, wiens kinderen meer dan 30 jaar geleden verhuisd zijn naar de districtshoofdstad Pazardzhik, drukte zich als volgt uit: "Er zijn geen mensen meer. Er is niemand meer om mee te praten. Twee jaar geleden zat ik op het bankje hier achter het huis en zei tegen mezelf: ik ga niet naar huis voordat er iemand voorbij is gekomen. Ik wachtte een uur, ik wachtte nog een uur, er kwam niemand voorbij en ik ging weer naar huis. Hoe het leven in dit dorp is? Eenzaam..."

Eenzaamheid is niet alleen iets wat wordt ervaren door ouderen wiens familie is gemigreerd, maar ook door ouderen van wie de familie nog in het dorp woont. Onder deze groep wordt het gevoel van eenzaamheid juist versterkt door het gevoel dat ze overbodig zijn en juist een last voor hun familie. Een 71-jarige vrouw van wie de dochter met haar gezin in Bania woont zei: "Toen mijn kleinkinderen jonger waren was het anders. Maar nu...nu is oma niet langer nodig. Ik heb

veel op ze gepast, ze zijn hier opgegroeid, maar nu komen ze bijna nooit langs...nu ben ik alleen. [...] Maar ik ga ook niet naar hen toe. Zij [de kinderen] hebben de hele dag gewerkt; ik kan daar niet zomaar gaan zitten. En wat zou ik dan moeten doen? Wachten op een bord met eten? Nee, ik kook liever voor mezelf [...] dan dat ik in een vreemd huis ga eten."

**"Er zijn geen mensen meer.
Er is niemand meer om mee
te praten."**

Geen voorzieningen, maar een samenleving

In de context van bevolkingskrimp in het landelijk gebied – waar voorzieningen schaars zijn – lijkt wederzijdse sociale steun (van degenen die nog wel in het dorp wonen) onmisbaar. Volwassen kinderen van de oudere inwoners worden, samen met hun partners, gezien als de belangrijkste bron van sociale steun. Die kinderen wonen echter in veel gevallen ver weg en daarom hebben de burens de rol van het ondersteunen van hun ouders deels overgenomen. Het bezoeken van burens en hen vragen om een gunst een manier van leven in de Bulgaarse dorpen. Jong en oud helpen elkaar met dagelijkse taken, zoals medicijnen, eten, vervoer en met emotionele en financiële problemen. Wanneer we Bania vergelijken met andere steden (in dit geval Panagyriste, Pazardzhik, Plovdiv en de hoofdstad Sofia) blijkt dan ook dat de inwoners van Bania elkaar significant meer helpen dan de inwoners van deze steden. Deze verschillende vormen van steun worden ook regelmatig gebruikt, simpelweg om anderen te ontmoeten en het gevoel van eenzaamheid te laten verdwijnen. Jongeren zoeken elkaar het meest op in de koffiobar in het centrum, terwijl ouderen elkaar in de wijk zelf opzoeken. Ouderen spreken af op straat, waar ze bijeenkomsten organiseren voor hobby's en handenarbeid.

Het organiseren van dit soort bijeenkomsten is een Bulgaarse gewoonte met een lange geschiedenis. De betekenis van deze